

Ruscia – Hungaria – Europa

· Ruscia ·
· Hungaria ·
· Europa ·

Ünnepi kötet
FONT MÁRTA
professzor asszony
70. születésnapjára

Szerkesztette

BAGI DÁNIEL – BARABÁS GÁBOR – FEDELES TAMÁS – KISS GERGELY

Kronosz Kiadó
Pécs, 2022

A kötet megjelenését támogatta:

MTA – PTE – ELTE Középkori magyar egyházi archontológia
1000–1387 Kutatócsoport
Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont
A PTE BTK Középkori és Koraiújkori Történeti Tanszéke

A borító Myroslav Voloscuk a Pantheleimon-templomot
ábrázoló fotójának felhasználásával készült.
Font Márta portréfotóját Mánfai György fotóművész készítette (2021)

ISBN 978 615 6339 45 4

© Szerzők, 2022

© Szerkesztők, 2022

© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2022

Tartalom – Table of Contents

Köszöntő	9
Laudatio	11
Tabula Gratulatoria	13
ÁRVAI TÜNDE	
Egy birodalmi grófnő a Magyar Királyságban: Cillei Anna	15
BAGI DÁNIEL	
A 14–15. századi lengyel elbeszélő források és a lengyel annalisztika magyar adatainak kutatási lehetőségei	31
BARABÁS GÁBOR	
„ <i>ipsius ducis et prefati regis</i> ”. A magyar királyi család és a pápai küldöttbírótság a tatárjárástól a 13. század végéig	45
BÁLING PÉTER	
A magyarok országáról, melyet hajdan Pannóniának hívtak. Jakob Unrest Magyar Krónikája	61
BÁRÁNY ATTILA	
A Hit Védelmezője és a török	75
BÉLI GÁBOR	
A nők rendelkezési joga Magyarországon az Árpád-korban	103
BÓTOR TÍMEA	
Moszkva uralmának hármas rendszere az 1340-es évektől a 15. század közepéig	119
BUJÁK GÁBOR	
A szepesi prépost és a plébánosok. A szepesi százszok megtelepedése az egyháztörténet szemszögéből	135
BUZÁS GERGELY	
Mosaburg – Zalavár kora középkori templomai	152

CSEERNUS SÁNDOR	
Tölgyfa alatt terem az igazság, avagy az ecsettel írott történelem	213
FARKAS CSABA	
Lackfiak és familiárisaik a 14. század közepén	228
FEDELES TAMÁS	
Újabb adatok Pécs 15. századi történetéhez	244
HORVÁTH ILLÉS	
Megjegyzések a Sárkányos Társaság alapításának történetéhez.	
Az életet adó Szent Kereszt és Szent György mártír szíve	256
HUNYADI ZSOLT	
Eufrozina királyné, a dinasztia és a johanniták:	
egy újragondolt kontextus	273
JANKOVITS LÁSZLÓ	
Városlakó és vadász. Jacobus Piso: <i>Ad Leptam</i>	293
NORBERT KERSEN	
Hungary as a Place of Exile in the Middle Ages	300
KISS GERGELY	
„ <i>Facultatem concedit conferendi beneficia</i> ”. Külföldiek	
magyarországi egyházi javadalmakban a 14. század első felében	321
KÖRMENDI TAMÁS	
Imre király és András herceg trónviszálya	
a dalmáciai Tengeremelléken	354
MAKAI JÁNOS	
Fejedelmek és püspökök Északkelet-Ruszbán	
a 13. század első harmadában	372
MALÉTH ÁGNES	
Johannes de Amelio 1339-es átiratai. Adalékok	
az AAV AA Armaria I–XVIII fond magyar vonatkozású	
okleveleinek történetéhez	388
OBORNI TERÉZ	
János király szakácsa, Bereckfi Mihály	403
ORSÓS JULIANNA	
Kiskorúak és gyámoltalanok a Laienspiegelben	414
PETNEKI ÁRON	
„ <i>Holnap, ha Isten adja, mindkét mecsetben Te Deumot énekelünk.</i> ”	
Sobieski és a felszabadító háborúk szécsényi epizódja,	
1683. november 10.	426

PETROVICS ISTVÁN	
Elöljárók, városvezetés és oklevéladás a középkori és kora újkori Temesváron	444
PÓSÁN LÁSZLÓ	
Az észak-atlanti szigetek a Hanza-kereskedelemben	460
REICH SZABINA	
A fémművesség emlékei a középkori Székesfehérváron	482
RIBI ANDRÁS	
A prépost és a káptalan egyezsége 1512-ben. Megjegyzések a fehérvári falakon kívüli Szent Miklós-társaskáptalan késő középkori történetéhez	510
F. ROMHÁNYI BEATRIX	
Kálmán herceg és a pálosok	529
SASHALMI ENDRE	
Nyikolaj Mihajlovics Karamzin, „Egy orosz állampolgár véleménye” (1819) című feljegyzésének politikai kontextusa és eszmeisége	536
SOLYMOSI LÁSZLÓ	
A zágrábi püspökség helye az Árpád-kori egyházszervezetben	549
SROKA, STANISŁAW A.	
I. (Jagelló) Ulászló magyar király titkai	565
SZENDE, KATALIN	
Narrating a Location. Foundation Stories of Cathedral Cities in East Central Europe	575
SZENDE LÁSZLÓ	
Zichy István és a magyar őstörténet	600
THOROCZKAY GÁBOR	
Gyulafehérvár korai egyházi történetéhez. A Hierotheos-féle térítés	618
VARGA BEÁTA	
Az ukrán nemzeti újjászületés kezdeti szakasza Galíciában 1772-től a „Népek Tavaszáig”	628
VÉGH FERENC	
„Domina Helena Zriniana [...] mortem eluctata [...] anno Salutis MDCCIII. aetatis LX. die XVII. Februarii”. Mikor és hol született Zrínyi Ilona?	641
VESZPRÉMY LÁSZLÓ	
Egy világkrónika rétegei. Johannes de Utino folytatója (BAV, Ott. Lat. 479)	653

WEISZ BOGLÁRKA	
Bocabánya középkorinak vélt oklevelei	671
ZSOLDOS ATTILA	
Kérdések a jászok magyarországi történetének korai szakaszához	700
Interjú Prof. Dr. Font Mártával	719

BARABÁS GÁBOR

„ipsius ducis et prefati regis”

A magyar királyi család és a pápai küldöttbíróság
a tatárjárástól a 13. század végéig

**The Hungarian Royal Family and the Papal Delegated Jurisdiction
from the Mongol Invasion to the late 13th Century**

The paper is a short contribution to the history of the relations between the Roman pontiffs and the Hungarian rulers, or in a broader sense, the royal family. The focus of the research is on the second half of the 13th century, starting with the events after the Mongol invasion of Hungary in 1241–1242 and ending it with the death of the last Árpadian king, Andrew III. The main question is: how the members of the royal family got in touch with the operation of papal judges-delegate in the realm of St Stephen? In which cases did they turn to the papacy in order to make use of the system, and under what circumstances did they appear as subjects of a procedure? One of the most interesting sources regarding the attitude towards the papal delegated jurisdiction is a petition of King Béla IV. In his response Pope Innocent IV forbade – with certain exceptions – the citation of the subjects of the king outside of the realm. The initiative of the Hungarian ruler is a clear evidence for his awareness of the extension and the significance of the system of delegated jurisdiction in his kingdom.

keywords: medieval Hungary, Árpadian-era, royal family, papal delegated jurisdiction, medieval papacy

Tanulmányunkban a magyar uralkodók és a pápák kapcsolatának egy sajátos aspektusával, az Apostoli Szentszék küldöttbíróságának, valamint a pápai delegálásoknak a magyarországi működésével, annak a királyi család életében történő megjelenésével foglalkozunk. A témaválasztás nem a véletlen műve, a tanítvány ezáltal is igyekszik tisztelni Mestere előtt, lévén Font Márta professzor asszony számos munkájában foglalkozott különböző vizsgálódási szempontok mentén az Árpád-ház királyaival, hercegeivel és a dinasztia egyéb tagjaival, amely írások

nagyban gazdagították ismereteinket a Magyar Királyság korai történetét és különösen a Kijevi Russzal fennálló kapcsolatait illetően.¹

* * *

Jelen vizsgálódás fókuszja a 13. század második felére esik, egészen pontosan az 1241–1242. évi tatárjárástól az Árpád-ház kihalásáig, 1301-ig elemezzük a fennmaradt forrásokat. Erre az időszakra esik IV. Béla király (1235–1270) uralkodása, amely magyar oldalról kiemelkedő jelentőségűnek tekinthető, egyebek mellett a IV. Ince pápával (1243–1254), valamint utódaival is fennálló kapcsolata miatt. Mindazonáltal a Bélát követő uralkodók, különösen tragikus sorsú unokája, IV. László (1272–1290) esetében is érdekes adalékkal szolgálhat a delegált bíróság működése a magyar királyság és az Apostoli Szék kapcsolatait illetően. Célunk elsősorban annak a kérdésnek vizsgálata, hogy a magyar királyok, – illetve adott esetben családjuk tagjai – mely ügyekben fordultak a Pápasághoz, vagy éppen ők maguk mely esetekben kerültek passzívan kapcsolatba a rendszerrel. Ugyancsak fontos szempont, hogy az egyházfők által delegált helyi és külföldi klerikusok milyen tevékenységet folytattak az egyes ügyekben, valamint az hogyan hatott az események alakulására.

Mindehhez elsőként röviden ki kell térnünk a küldöttbírók történetére is, amely a középkori pápaság a 11. századtól kezdődő reformok időszakában megjelent, majd egyes régiókban eltérő intenzitással ugyan, de a 12. század végére szinte mindenütt széles körben elterjedt egyik fontos jogi intézménye volt.² A rendszer alapját egyes egyháziak vagy egyházak peres félként, jellemzően valamilyen fokon megszületett ítélet után a római Szentszékhez történő fordulása jelentette. Ez kezdetben azzal a céllal történt, hogy a pápai tekintély erősítse meg az adott ügyben korábban született döntést, vagy éppen ellenkezőleg, változtassa meg azt.³ Maguk az egyházfők által kirendelt, delegált bírók is a helyi egyháziak, kezdetben jellemzően érsekek, püspökök és apátok, majd fokozatosan az alacsonyabb rangú egyháziak közül kerültek ki.⁴

* * *

¹ A teljesség igénye nélkül: FONT 1991; FONT 2005; FONT 2016; FONT 2018; FONT 2020; FONT 2021; FONT – BARABÁS 2017; FONT – BARABÁS 2019.

² SWEENEY 1989. 26.

³ BARABÁS 2013. 175–176.; MÜLLER 2008. 109–110.; JOHRENDT – MÜLLER 2008. 14.; DUGGAN 1998. 172–199.

⁴ L. HAGENEDER 1967. 27.; HERDE 2002. 22.; FALKENSTEIN 1986. 37–39.; JOHRENDT – MÜLLER 2008. 14.; DUGGAN 1998. 176., 194–195.

Az egyházfők az Árpádok családjával kapcsolatos ügyekben már a 12. század végétől több esetben hatalmaztak fel különböző típusú delegáltakat,⁵ Elég talán itt utalnunk az elsősorban egyházi jellegű esetek, különösen a főpapi székek betöltésének kérdésköre mellett⁶ Imre király és öccse, András herceg ellentétének ezen vonatkozásaira,⁷ II. András és fia, Béla konfrontációjára,⁸ vagy éppen a német lovagrend kiűzésének kérdéskörére.⁹ Ez a helyzet a tatárjárás után sem változott meg lényegesen. Ezek közül elsőként a pápa egy 1252. évi, IV. Bélának adott privilégiumát kell érintenünk részletesebben annak jelentősége miatt, bár azt előrebocsájthatjuk, nem ez volt az első olyan eset, amikor a királyi család kapcsolatba került a pápai joghatósággal.¹⁰

IV. Ince 1252. december 3-án kelt oklevelére talán az egyik legfontosabb forrás a pápák és a magyar uralkodók kapcsolatát, de nyugodtan mondhatjuk, a delegált bíróság 13. század közepi működését, elterjedését illetően is. Az egyházfő ugyanis arról tájékoztatta a IV. Bélát,¹¹ hogy annak korábbi kérésére tekintettel megtiltja, hogy az Apostoli Szék különleges engedélye nélkül magyarországi egyháziakat és világiakat az országon kívülre idézzenek, akár egy legátusa által is.¹²

Az ugyanakkor nem ismert, milyen módon juttatta el a király kérést a Szent-székhez, levél formájában vagy valamely küldötte úján, akár élőszóban.¹³ Utóbbi lehetőség valószínűnek tűnik, lévén a király a tatárjárás kezdetétől fogva rendszeresen küldött egyháziakat követként a pápai udvarba,¹⁴ valamint Bertalan pécsi

⁵ Az előző évtizedek magyarországi helyzetére l. további irodalommal: BARABÁS 2013. 183–199. A téma kutatástörténetére l. BARABÁS 2019. 3–23.

⁶ Az uralkodók a magyarországi főpapi székek betöltésével kapcsolatos tevékenységére l. BARABÁS 2021. 523–531. Kiemelhető továbbá pl. Gottfried aradi prépost esete (Vö. ZSOLDOS 2011. 107.; KOVÁCS 2018. 151., 159.), vagy éppen Kálmán herceg pere a szlavóniai templomosokkal. (L. BARABÁS 2017. 41–42.)

⁷ Erre l. BARABÁS 2015. 126–130.; a konfliktussal kapcsolatban legutóbb l. SWEENEY 1999; SZABADOS 1999; SZABADOS 2000; KÖRMENDI 2012; KÖRMENDI 2019. 18–26.; KÖRMENDI 2020; GÁL 2019. Valamint Körmendi Tamás írását jelen kötetben.

⁸ Vö. BARABÁS 2015. 131–133.; a kérdésre l. ZSOLDOS 2018.

⁹ L. ZIMMERMANN 2011. 131–152.

¹⁰ 1245. februárjában Béla király kérésére számára, illetve és felesége, Mária királyné részére azt a kiváltságot adta, hogy káplánjuk vagy bármely más általuk választott klerikus fogadhassa gyónásukat és oldhassa fel őket bűneik alól. RPR 1566. sz., RI IV. 1071. sz.; RI IV. 1072. sz.

¹¹ IV. Ince és IV. Béla kapcsolatára l. SENGÁ 1987; SZŰCS 1978. 164–171.

¹² „Nos tuis devotis supplicationibus inclinati, auctoritate presentium indulgemus, ut nulla ecclesiastica secularisque persona regni tui possit per litteras spostolice Sedis, vel legatorum eius, extra regnum ipsum a quopiam in iudicium evocari, absque speciali mandato sedis eiusdem, faciente plenam de hac indulgentia mentionem” – CDH IV/2. 129., RPR 14795. sz., RI IV. 6134. sz. L. további irodalommal: BARABÁS 2020. 131–135.

¹³ RA.

¹⁴ L. SZŰCS 1978. 165. Vö. pl. RA 846. sz.

püspök személyében képviselővel is rendelkezett a magyar király az egyházfőnél.¹⁵ A későbbi esztergomi érsek, akkor váci püspök, Bánca nb. István egyike volt a királyi megbízottként a Kúriában járt klerikusoknak.¹⁶ Bánca jelentősége a pápai–magyar kapcsolatokat illetően mindazonáltal jóval túlmutat 1241. évi királyi követésén,¹⁷ hiszen már a tatárjárás alatt, majd 1243-tól kezdve több alkalommal is pápai felhatalmazást kapott, egyszerű delegáltként, illetve később legátusként is.¹⁸ 1251 decemberében aztán IV. Ince a bíborosi kollégium tagjai közé emelte a főpapot, és Preneste püspökévé nevezte ki őt, hangsúlyozzuk, elsőként a magyar egyház tagjai közül. Bánca végül 1252 őszén hagyta el Magyarországot, hogy Itáliába utazzon.¹⁹

A királynak küldött említett pápai oklevél előtt néhány héttel, 1252. november 13-án IV. Ince egy olyan ügyben rendelkezett, amely összefüggésbe hozható a királynak adott engedménnyel. Ekkor ugyanis úgy döntött az egyházfő, hogy az esztergomi érsekség csallóközi tizedeit továbbra is Bánca nb. István élvezze, amely rendelkezés biztosításával a pannonhalmi bencés és a pilisi ciszterci apátokat bízta meg.²⁰ December 30-án ezen felül IV. Ince *in spiritualibus et temporalibus* az esztergomi érsekség adminisztrátorává nevezte ki Báncsát.²¹ A rendelkezés végrehajtását a veszprémi és a váci püspököknek kellett biztosítania, de a pápa a királyt és az esztergomi káptalant is értesítette a döntésről.²² Az, hogy az események ilyenén alakulása nem volt IV. Béla tetszésére, egészen bizonyos. A következő év tavaszán, 1253. május 11-i kelttel hosszas panaszlevelet küldött az egyházfőnek,²³ amelyben elégedetlenségének adott hangot az esztergomi érsek-

¹⁵ KOSZTA 2007. 41.; DAMIAN 2016. 20–21. Vö. RA 933b. sz.

¹⁶ L. KISS 2015. 22–23., 30.; SZÜCS 1978. 165.

¹⁷ A 20. század egyik legkiválóbb magyar medievistája, Szűcs Jenő felvetette, hogy az érsek és a király között feszültség lehetett, amit az 1245. évi veszprémi püspökválasztási vita is jelzett, ugyanis a tatárjárás után, a már kialakulóban lévő szokástól eltérően, nem Bánca nb. István „kapta az érseknek kijáró főkancellári méltóságot”, hanem Benedek, a későbbi kalocsai érsek, korábbi óbudai prépost és alkancellár, ekkor választott fehérvári prépostként. SZÜCS 1978. 168. L. ZSOLDOS 2011. 84., 108.; KISS 2015. 28–29.; THOROCZKAY 2019. 527–528.; THOROCZKAY 2016. 179.; BARABÁS 2021. 532., 535.

¹⁸ Ahogyan azt legutóbb Kiss Gergely elemezte monográfiájában. KISS 2015. 30–32.

¹⁹ A bíborosi kreáció hátterére l. KISS 2015. 32–41. Szűcs Jenő szerint Bánca távozására azért került sor, mivel a IV. Bélával fennálló konfliktusa miatt „egyre kényelmetlenebb” volt számára az otthoni helyzet. SZÜCS 1978. 168.

²⁰ RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz. Vö. KISS 2015. 41.

²¹ Feltehetően ez Bánca saját kérésére történt, aki valószínűleg itáliai tartózkodásai költségei miatt eszközölte ki ezt a döntést. KISS 2015. 41. Az 1262 januárjában a Benedek halála után megválasztott Türje nb. Fülöp zágrábi püspök esetében is adminisztrátori kinevezéssel találkozunk. RPR 18212. sz.; RU IV. 40. sz.

²² RPR 14816. sz., RI IV. 6165. sz.; RPR 14817. sz., RI IV. 6166. sz.; RPR 14818. sz., RI IV. 6167. sz. L. KISS 2015. 41.

²³ RA 991. sz.

séggel kapcsolatos eljárás miatt, és Benedek kalocsai érsek esztergomi megválasztásának megerősítését kérte.²⁴

Nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy az 1252. évi, a külföldre történő idézést különleges engedélyhez kötő pápai privilégium összefüggésbe hozható a Bánca István körül kialakult helyzettel, de az időbeli egybeesés okán legalábbis lehetségesnek láthatjuk ezt a verziót.²⁵ Akár az is elképzelhető, hogy maga az ötlet az új kardinálistól eredt, illetve, akár ő, akár a király volt az értelmi szerző, az oklevél szövegében említett *supplicatio*²⁶ a bíboros szóbeli közlésére vonatkozik. A rendelkezés, vagy legalábbis a jóváhagyás célja ekképp pedig az érsekség körüli helyzettel várhatóan elégedetlen király kegyének a megnyerése lehetett. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezen feltevést az események időbeli közelségére, illetve a pápa és a király viszonyának dinamikájára alapozzuk, konkrét forrás a hipotézis alátámasztására nem hozható fel.²⁷

A magyar király és családtagjai természetesen nem kizárólag ezzel a – nagy jelentőségű – üggyel, valamint egyes főpapi székek betöltésével²⁸ kapcsolatban tűnnek fel a pápai küldöttbírószágra vonatkozó forrásokban. IV. Béla szinte rögtön a tatárjárás után részese lett egy eljárásnak, ugyanis Pannonhalma apátja és konventje az Apostoli Székhez fordult panasszal Béla eljárása miatt, aki a vád szerint nem csak, hogy nem segítette őket a pusztítás után, de jogtalanul birtokokat és jövedelmeket is elvett az apátságtól.²⁹ Az 1244. április 29-én kelt intést még kettő követte decemberben, egyik a németújvári monostort, másik bizonyos falvakat illetően, mindkettő az apátság panaszára.³⁰ Utóbbival együtt egy mandátum is elhagyta a pápai kancelláriát, IV. Ince Bánca nb. István esztergomi és Benedek kalocsai érseket bízta meg a feladattal, hogy bírják rá a királyt a kapott felszólítások teljesítésére, vagyis a két főpapnak végrehajtóként kellett elérnie a pápai döntés

²⁴ L. Szűcs 1978. 169–170.; Kiss 2015. 42–43.

²⁵ Különösen, mivel ebben az időszakban más uralkodó esetében nem találkozunk hasonló biztosítékkal, így nem gondolhatunk valamely általános pápai elképzelésre a háttérben, a rendelkezés okait a pápai–magyar kapcsolatokban kell keresnünk. Vö. RPR és RI IV.

²⁶ „Nos tuis devotis supplicationibus inclinati” – CDH IV/2. 129.

²⁷ A rendelkezés nem volt azonban kizárólagos, nem is lehetett sokáig érvényben, annak további értékelésére és az ügy historiográfiájára l. BARABÁS 2020. 135–141.

²⁸ A magyar királyok egyes püspökválasztások miatt a korszakban a pápánál emelt panaszaira l. részletesen BARABÁS 2021. 531–537.

²⁹ „Cum igitur, sicut ex parte dilectorum filiorum abbatis et conventus monasterii Sancti Martini (de Pannonia) Jauriensis diocesis fuit propositum coram nobis, tu eorum miseriis non compatiens, quorum monasterium amissis fere bonis omnibus ab eisdem Tartaris est destructum, ad manus tuas decimas, possessiones, redditus et res alias contra iustitiam receperis eorundem” – ÁÚO II. 157. 94. sz., RPR 11358. sz.

³⁰ RPR 11478., 11480. sz.

megvalósulását.³¹ Az ellentétet nem sikerült teljesen megoldani, jól mutatja ezt az egyházfő 1247 januárjában megismételt intése.³² Ezt azonban ezúttal nem követte delegálás, illetve a kérdés nem merült fel később, a király és az apátság kapcsolata feltehetően rendeződött.

Több mint egy évtizeddel később, 1259 májusában IV. Sándor egy hasonló esetben járt el, Benedek esztergomi érseknek adta a feladatot, hogy vegye rá IV. Bélát a johannitáknak még atyja, II. András által megígért összeg megfizetésére.³³ Nem kizárólag konfliktusos helyzetekben adott azonban megbízást az egyházfő IV. Bélával kapcsolatban. 1247 februárjában az esztergomi és kalocsai érsek az a feladatot kapták, hogy alárendelt püspökeikkel együtt segítsék a várható újabb mongol támadás elleni védekezés előkészítését a megfelelő helyek megerősítése révén.³⁴

Az 1260-as években egy a szó legszorosabb értelmében „családi ügy”-gyel,³⁵ a IV. Béla és fia, István ifjabb király közötti konfliktussal kapcsolatban is találkozunk olyan pápai delegálásokkal, amelyek nem, illetve nem teljesen diplomáciai jellegűek voltak. Az Apostoli Szék közvetítői szerepe már az 1262. évi pozsonyi békével kapcsolatban is megjelent, lévén István ifjabb király feltett szándéka volt, hogy azt a pápával erősítsék meg, ami azonban mégsem történt meg, annak ellenére sem, hogy Velasco pápai káplán személyében a Szentszék felhatalmazottja is járt a királyságban 1263 folyamán.³⁶ Vizsgálódásunk nem törekszik eldönteni, hogy, amint az igen valószínűnek tűnik,³⁷ IV. Orbán pápa (1261–1264) valóban IV. Bélát támogatta-e annak fiával szemben, az azonban bizonyos, hogy a magyar uralkodó a pápához fordult családtagjainak, feleségének, kisebbik fiának és lányának adott birtokok megerősítése érdekében. Zsoldos Attila szerint Béla célja az ő oldalán álló rokonai helyzetének a biztosítása volt legidősebb fia, István ellenében.³⁸

Az egyházfő a királyi adományokkal kapcsolatban nem kizárólag okleveles megerősítésekkel és István ifjabb királynak címzett figyelmeztetésekkel³⁹ igye-

³¹ „Quocirca fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus dictum regem ad id moneratis et inducere procuretis” – ÁUO II. 160. 97. sz., RPR 11481. sz.

³² RPR 12400. sz.

³³ RPR 17585. sz. L. HUNYADI 2010. 36.; HUNYADI 2019. 47. Bónis György ehhez a rendelkezéshez kötötte a magyar királynak IV. Ince által adott pápai privilégium visszavonását. BÓNIS 1963. 196.

³⁴ RPR 12414. sz., RI IV. 2958. sz. L. továbbá a királynak e tárgyban küldött levelet. RPR 12408. sz., RI IV. 2957. sz. Vö. Kiss 2015. 26.

³⁵ Zsoldos Attila kiváló címadását kölcsön véve. L. ZSOLDOS 2007.

³⁶ Részletesen l. ZSOLDOS 2007. 32–33.

³⁷ Vö. DAMIAN 2016. 29–30.

³⁸ ZSOLDOS 2007. 34–35.

³⁹ RPR 18745. sz., RU IV. 2367. sz.; RPR 18746. sz., RU IV. 2368. sz.; RPR 18748. sz., RU IV. 2369. sz.; RPR 18749. sz., RU IV. 2370. sz.; RPR 18972. sz., RU IV. 2762. sz.; RPR 18974. sz., RU IV. 2764. sz.; RPR 18975. sz., RU IV. 2766. sz.; RPR 18981. sz., RU IV. 2773. sz.; RPR 18984. sz., RU IV. 2771. sz.

kezett eljárni, hanem az 1263. decemberi első hullám után, 1264. júliusában magyarországi főpapok megbízásával is. Béla herceg esetében Fülöp esztergomi érsek, valamint Pál veszprémi püspök kapott megbízást a királytól fiatalabb fiának jutott várak biztosítására,⁴⁰ míg Mária királyné birtokai esetében az érsek,⁴¹ Anna hercegnővel kapcsolatban pedig a veszprémi püspök,⁴² illetve mindkét ügyben a magyarországi johannita perjel és testvérei⁴³ kaptak megbízást. Egy nappal később Fülöppel és Pállal együtt Pok nb. Amadé győri püspök is felhatalmazást kapott arra, hogy érjék el István ifjabb királynál anyja birtokainak a helyreállítását.⁴⁴ A delegáltak feladata a király és a kedvezményezettek kérésére történt pápai megerősítések alapján a birtokosok védelme volt, azaz *conservator*ként kellett eljárjanak.⁴⁵ IV. Béla egy 1267. évi oklevelében is megemlékezett Fülöp érsek tevékenységéről, a diploma szerint ugyanis közvetítőként vett részt a király és fia közötti viszályban.⁴⁶

A johanniták képviselői e mellett egy általános jellegű megbízást is kaptak IV. Bélával kapcsolatban, a magyarországi főpapokat kellett rávenniük a király jogainak és adományainak tiszteletben tartására.⁴⁷ A IV. Orbánt követő egyházfő, IV. Kelemen (1265–1268) korábbi és későbbi példáktól eltérően a harc lezárulta után nem bízott meg egyháziakat a király és fia közötti béke biztosításával, annak megerősítése egy 1266 júniusában kelt oklevele útján történt.⁴⁸

Véleményünk szerint IV. Orbán egy 1264. július 14-én kelt oklevele szintén a „családi ügy”-gyel volt kapcsolatos. A pápa ugyanis ekkor az ország két érsekét, Fülöp esztergomi és Smaragd kalocsai főpapot bízta meg azzal, hogy lépjenek fel a királyságban élő pogány kunok ellen, és a *katolikus vallás ellenségei* ellen, és érjék el, hogy azok felvegyék a kereszténységet.⁴⁹ Fontos hangsúlyoznunk, a kunok István ország részében éltek, őt ismerték el uruknak, még ha 1264 második felében

⁴⁰ RPR 18973. sz., RU IV. 2763. sz.; RPR 18976. sz., RU IV. 2765. sz.

⁴¹ RPR 18971. sz., RU IV. 2760. sz.

⁴² RPR 18982. sz., RU IV. 2774. sz.

⁴³ RPR 18978. sz., RU IV. 2761. sz.; RPR 18977. sz., RU IV. 2767. sz.

⁴⁴ RPR 18985. sz., RU IV. 2772. sz.

⁴⁵ „Nos itaque ipsius ducis et prefati regis supplicationibus inclinati, donationem huiusmodi, sicut provide facta est, ratam et firmam habentes, eam auctoritate apostolica duximus confirmandam. Quocirca mandamus, quatenus prefatum ducem non permittas super premissis contra huiusmodi confirmationis nostre tenorem ab aliquibus indebite molestari, molestatores huiusmodi etc. compescendo. Non obstante, si aliquibus a Sede apostolica sit indultum” – ÁÚO III. 97. 66. sz., RPR 18973. sz., RU IV. 2763. sz.

⁴⁶ RA 1527. sz. L. BÁCSATYAI 2020a. 1069–1070.

⁴⁷ RPR 18983. sz., RU IV. 2770. sz.

⁴⁸ RPR 19711. sz., RC IV 332. sz. A béke részletei ugyanakkor nem ismertek. L. ZSOLDOS 2007. 83–88.

⁴⁹ „fraternitati vestre per apostolica scripta in virtute obedientie sub excommunicationis pena districte precipiendo mandamus, quatenus, si premissa veritate nituntur, vos vel alter vestrum universos Cumanos predictos per vos aut alios, sicut efficacius poteritis, moneatis, ut illi ex eis, quibus provenit

IV. Bélának sikerült is a saját oldalára állítania őket, akik így a polgárháborúban is a király hadseregében harcoltak István ifjabb király ellen.⁵⁰ A rendelkezés céljára vonatkozó gyanút megerősíteni látszik a diploma azon része, amely a magyar király a kérdést illető többszöri kérelméről szól.⁵¹

IV. Béla halála után fia és utóda, V. István (1270–1272) egy újabb konfliktussal kapcsolatban igényelt pápai beavatkozást, a II. Ottokár cseh királlyal (1253–1278) 1271-ben sikeresen lezárt ellenségeskedést illetően.⁵² X. Gergely a magyar uralkodó kérésére⁵³ oklevelében átírta és megerősítette a cseh–magyar békét,⁵⁴ illetve egyházi jogbiztosítókat is kirendelt, akiknek a feladata a béke pontjai betartásának a biztosítása volt. Cseh részről a prágai és az olomouci püspökök, míg magyar oldalról Fülöp esztergomi érsek és Fülöp váci püspök kapták az 1272. május 5-én kelt megbízást.⁵⁵ A béke sikertelensége azonban nem róható fel nekik, lévén augusztusban meghalt István, Ottokár pedig a helyzetet kihasználva megindította csapatait, és több vármegyét is uralma alá vont;⁵⁶ amiért az egyházfő késő nyár – kora ősz folyamán meg is róttá őt.⁵⁷

Az 1280-as évek második felében az 1272-ben tragikusan fiatalon meghalt V. István fia, IV. László magatartásának drasztikus megváltozásával, a kereszténységtől való elfordulásával⁵⁸ kapcsolatban kellett fellépnie a pápáknak. Lodomér esztergomi érsek előbb 1287-ben IV. Honorius (1285–1287) pápától,⁵⁹ illetve az egyházfő halála után a *sedis vacantia* alatt ugyanazon év augusztusában a bí-

perceptio gratie baptismalis, fidem Catholicam firmiter et reverenter observent” – ÁÚO III. 92. 63. sz., RPR 18970. sz., RU IV. 2769. sz.

⁵⁰ L. ZSOLDOS 2007. 37., 48. Bácsatyai Dániel ugyanakkor nemrég kritikát fogalmazott meg a konfliktus 1264–1265-re helyezésével kapcsolatban, szerinte 1267-ben zajlottak a hadi események. BÁCSATYAI 2020a. Zsoldos Attila ezt válaszában elutasította: ZSOLDOS 2020. Bácsatyai újabb közleményben védte meg álláspontját (BÁCSATYAI 2020b), majd az 1250–1260-as években lezajlott bolgár–magyar háborúk vizsgálata kapcsán ismét a mellett érvelt, hogy a IV. Béla és István belháborúja nem 1264–1265-ben zajlott. BÁCSATYAI 2021.

⁵¹ „Quare pro parte supradicti regis instanter petebatur a nobis, ut super hiis providere de opportuno consilio et festino subsidio curaremus” – ÁÚO III. 92. 63. sz.

⁵² A konfliktusra l. KÁDÁR 2009. 420–421.

⁵³ RPR 20526. sz.

⁵⁴ RPR 20540. sz.

⁵⁵ RPR 20541. sz., RG X. 7. sz.; RPR 20542. sz. Vö. CHOBOT 1915–1917. 477.

⁵⁶ L. SZŰCS 1993. 283–284.

⁵⁷ RPR 20612. sz.

⁵⁸ L. KARÁCSONYI 1910; SZŰCS 1993. 316–321.; SZŰCS 2010. 28–37.

⁵⁹ 1287. március 12: „Quocirca mandamus, quatenus si dictus rex predictam reginam a carcere liberatam resumere, ac, ut predicatur, tute tractare noluerit, tu eum ad id per censuram ecclesiasticam auctoritate nostra compellas, non obstante, si eidem regi a Sede apostolica si indultum, quod excommunicari, vel terre ipsius interdicti non possit per litteras apostolicas non facientes etc. usque mentionem” – ÁÚO IV. 300. 192. sz., RPR 22586. sz., RH IV. 762. sz.

borosi kollégiumtól,⁶⁰ majd következő év augusztusában immáron IV. Miklóstól (1288–1292) kapott felhatalmazást a László király által eltaszított Erzsébet (Anjou Izabella) királyné helyzetének javítására, a király kényszerítésére annak vonakodása esetén akár egyházi fenytékekkel, illetve, sikertelenség esetén az egyházfőnek a helyzetről történő referálásra.⁶¹ Elmondható tehát, hogy ebben az esetben a pápai széküresedés alatt is került megbízás kiállításra, vagyis az ügy jelentősége miatt nem tűrt halasztást. Ezen feladattal kapcsolatban ismert Lodomér Monoszló nb. Péter erdélyi püspöknek 1287 decemberében küldött levele is, amelyben – magát delegált bírónak nevezve – átírva a pápai és bíborosi okleveleket hasonló módon bízta meg főpaptársát azzal, hogy segítse a királyné hivatalnokait a beszercei adó beszédésében.⁶² Az érseknek ezen kívül a magyarországi nem-keresztények, különösen a tatárok visszaszorítása érdekében is fel kellett lépnie.⁶³ Mint az közismert, a pápák és az esztergomi érsek törekvése végül nem ért célt, IV. Kun Lászlót 1290-ben, ahogyan azt közhelyszerűen meg szokás fogalmazni, *kedvelt kunjai* kezétől érte a halál.⁶⁴

Az utolsó Árpád-házi király, III. András (1290–1301) uralkodásával kapcsolatban kifejezetten nagy jelentősége volt a pápai beavatkozásnak, vagy legalábbis az arra vonatkozó szándéknak,⁶⁵ azonban a legátusok és nunciusok mellett ezzel kapcsolatban küldöttbírók működéséről nincs tudomásunk. 1299-ből azonban rendelkezünk egy olyan forrással, amely a pápai delegált bíróság működéséről tudósít. Ekkor azonban nem a király, hanem országa egyik előkelője fordult az Apostoli Székhez panaszával. VIII. Bonifác pápa (1294–1303) március 10-i oklevelében ugyanis arról tájékoztatta megbízottját, Bicskei Gergely választott esztergomi érseket,⁶⁶ hogy Héder nb. (Kőszegi) János (Iván) – ekkor – vasi ispán, Henrik bán fia⁶⁷ azzal a kéréssel kereste meg, hogy oldja fel a rá és támogatóira a Lodomér esztergomi érsek,⁶⁸ a győri és a veszprémi, valamint más püspökök által 1297-ben kimondott kiközösítést.⁶⁹ Ennek oka a diploma szerint az volt, hogy

⁶⁰ UGDS I. 154–155. 219. sz.

⁶¹ RPR 22765. sz., RN IV. 195. sz.

⁶² „in hac parte a sede apostolica et omnium cardinalium eiusdem sedis iudex delegatus” – MNL OL DF 277 190, UGDS I. 157–158. 222. sz.

⁶³ RPR 22587. sz., RH IV. 761. sz. és RPR 22766. sz.

⁶⁴ L. Szűcs 1993. 321.

⁶⁵ L. Kiss 2018.

⁶⁶ Bicskei Gergelyre legutóbb I. HUNYADI 2021.

⁶⁷ ZSOLDOS 2011. 46., 47., 48., 225.; ZSOLDOS 2016.

⁶⁸ Lodomér 1296-ban személyesen vett részt a Kőszegiek ellen hadjáratban csapatai élén, ekkor lépett fel ellenük *interdictummal*. Szűcs 1993. 329–330.

⁶⁹ Szűcs 1993. 341.

János ellenszegült III. András királynak.⁷⁰ VIII. Bonifác, aki – elsősorban saját hatalmi legitimációs szempontjait szem előtt tartva – III. Andrással szemben, ha nem is nyíltan, de a nápolyi Anjouk trónigényét támogatta,⁷¹ az ítélet feloldását parancsolta Bicskei Gergelynek.⁷² A választott érsek ekkor éppen a Kőszegieknél tartózkodott, miután nem vett részt a magyar püspökök, valamint „Magyarország összes nemesinek” 1298. és 1299. évi gyűlésein, és kiéleződött a konfliktusa III. Andrással és támogatóival.⁷³

Bizonyosan ehhez a helyzethez kapcsolódik a 14. századi krónikakompozíció azon adata, mely szerint a Henrik-fiak, vagyis János és Henrik, Csák nb. Ugrin és sokan mások VIII. Bonifác pápához fordultak, hogy III. András helyett új királyt kérjenek, amire az egyházfő 1299-ben Magyarországra küldte a gyermek Anjou Károlyt.⁷⁴ Zsoldos Attila szerint 1299 végén vagy 1300 elején történhetett a krónikák által előadott esemény.⁷⁵ Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az ifjú trónkövetelőt köszöntő bárók között nem volt jelen sem János, sem Henrik. Petrus de Bonzano, III. András diplomatájának levele alapján ugyanis 1299–1300-ban a magyar uralkodó sikerrel egyezett meg a vele ellenséges oligarchákkal, köztük a Kőszegiekkel és Csák Mátéval is.⁷⁶ Nem állítjuk természetesen, hogy ezen események – az egyházi fenyték feloldásával végződő ellentéthez hasonlóan – szoro-

⁷⁰ Figyelemre méltó, hogy Kőszegi János (Iván) még 1290-ben Lodomér érsekkel együtt hívta az országra a későbbi III. András. L. SKORKA 2019. 60.; BÁRÁNY 2020. 50. Az oklevél említi János, az itáliai Jesi püspökének magyarországi tevékenységét is, aki pápai nunciusként 1291–1292-ben tartózkodott a királyságban. L. <http://delegatonline.pt.e.hu/search/persondatasheet/id/125> (letöltés ideje: 2020. február 29.); KISS 2018. 1356–1357.

⁷¹ L. KISS 2018. 1356–1362.

⁷² „petitio continebat, quod cum ipse olim venerabili fratri nostro Johanni Auximano tunc exinde episcopo et in partibus illis apostolice Sedis nuntio fidem et devotionem sancte Romane ecclesie debitam observare cum reverentia promississet, ita quod nulli tanquam regi Ungarie pareret [...] nisi destinato seu approbato a sede predicta; quia tamen obedientiam et reverentiam Andree, qui rex Ungarie nominatur, ignorans ipsius regimen per sedem approbatum eandem, noluit exhibere, tam idem nobilis vir quam sui complices et fautores per bone memorie L(odomerium) archiepiscopum Strigoniensem, et (Theodorum) Jauriensem et (Benedictum) Vesprimiensem episcopos ac alios suffraganeos fuerunt auctoritate ordinaria excommunicationis sententia innodati [...]. Mandamus, quatenus, si est ita, [...] prefatos nobilem, complices ac fautores a dicta excommunicationis sententia, ad cautelam [...] absolvas” – MREV II. 23. XXIX. sz., RPR 24791. sz., RB VIII. 2980. sz.

⁷³ SZÚCS 1993. 333–341.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 213–214.

⁷⁴ „In cuius imperio quidam nobiles regni, Iohannes scilicet et Hericus banus filii Hericci ac Vgrinus filius Pouchm de Vylac alique quamplures in preiudicium regis Andree a papa Bonifacio VIII-o regem ut dicitur petierunt. Quorum instantiam papa admittens quendam puerum XI annorum nomine Karolum anno Domini M-o CC-o XC-o IX-o vivente adhuc Andrea rege in Hungariam deatinavit.” – Chron. Comp. Saec. XIV., c. 186–187., in: SRH I. 477–487. L. LENKEY – ZSOLDOS 2003. 218.

⁷⁵ LENKEY – ZSOLDOS 2003. 218.

⁷⁶ SZÚCS 1993. 346–347.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 219–220.

san a pápai küldöttbírótság tárgykörébe tartoznának, ugyanakkor az egyházfőhöz történő fordulás okán nem maradhat ki említésük jelen írásból sem.

* * *

Rövid áttekintésünk végén megállapíthatjuk, hogy a pápai küldöttbírótság a magyar királyi családdal kapcsolatban egyes esetekben valamely magyarországi egyház, vagy akár egy laikus panasza nyomán jelent meg, de nem ez volt a jellemző. Az uralkodók ezzel szemben sokkal inkább diplomáciai jellegű ügyekben, jellemzően valamely békekötéssel kapcsolatban keresték az egyházfők segítségének ilyen módját, legyen szó akár belső, akár külső feszültségekről. Nem csak ezen mintától való eltérése miatt kell kiemelnünk IV. Ince 1252. évi rendelkezését, amelyben IV. Béla kérésére – bizonyos korlátozások mellett – megtiltotta a király alattvalóinak külföldre idézését. Ugyan nem lehetünk teljesen bizonyosak abban, hogy az ötlet magától Bélától származott, azonban, ha mégis hajlunk e – igen valószínű – feltevésre, úgy megállapíthatjuk, hogy a magyar uralkodó pontosan tisztában volt azzal, hogy milyen mértékben terjedt el királyságában a pápai küldöttbírótság működése, feltehetően éppen ezért igyekezett annak gátat szabni, először kevesebb, majd inkább több sikerrel.

Rövidítések

Források

ÁÚO	<i>Árpádkori új okmánytár.</i> I–XII. Közzé teszi WENZEL Gusztáv. Pest – Budapest, 1860–1874.
CDH	<i>Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.</i> I–XI. Ed. FEJÉR Georgius. Budae, 1829–1844.
MNL OL DF	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény
MREV	<i>Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára.</i> I–IV. Ed. FRAKNÓI Vilmos – LUKSICS József. Budapest, 1896–1907.
RA	<i>Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.</i> I–II/1. Ed. SZENTPÉTERY, Emericus. Budapest, 1923–1943. II/2–4. Manuscriptis Emericus Szentpétery adhibitis et completis critice digessit BORSA, Iván. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. BORSA Iván. Budapest, 1961–1987.

- RB VIII *Les registres de Boniface VIII.* Ed. DIGARD, G. et alii, Paris, 1884–1935.
- RC IV *Les registres de Clément IV, 1265–1268.* Ed. JOURDAIN, É. Paris, 1945.
- RG X és RJ XXI *Les registres de Grégoire X, 1272–1276, et de Jean XXI, 1276–1277.* Ed. GUIRAUD, J. – CADIER, L. Paris, 1892–1960.
- RH IV *Les registres d’Honorius IV.* Ed. PROU, Maurice. Paris, 1888.
- RI IV *Les registres d’Innocent IV.* I–IV. Ed. BERGER, Élie. Paris, 1881–1919.
- RN IV *Les registres de Nicolas IV.* Ed. LANGLOIS, E. Paris, 1886–1893.
- RPR *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV.* I–II. Ed. POTTHAST, August. Berolini, 1874.
- RU IV *Les registres d’Urbain IV (1261–1264). Recueil des bulles de ce pape.* Ed. GUIRAUD, Jean. Paris, 1899–1929.
- SRH *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Budapestini 1937–1938. (Utánnomás és kiegészítés: Az Utószót és Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta SZOVÁK Kornél és VESZPRÉMY László. Budapest, 1999.)
- UGDS *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen.* I–VII. Ed. ZIMMERMANN, Franz – WERNER, Carl – GÜNDISCH, Gustav. Hermannstadt – Bukarest, 1892–1981.

Szakirodalom

- BÁCSATYAI 2020a BÁCSATYAI Dániel: IV. Béla és István ifjabb király belháborújának időrendje. *Századok* 154. (2020), 1047–1082.
- BÁCSATYAI 2020b BÁCSATYAI Dániel: Válasz Zsoldos Attila kritikai észrevételeire. *Századok* 154. (2020), 1345–1354.
- BÁCSATYAI 2021 BÁCSATYAI Dániel: Bolgár-magyar háborúk az 1250-1260-as években. *Századok* 155. (2020), 1025–1054.
- BARABÁS 2013 BARABÁS Gábor: A pápai kiküldött bíraskodás Magyarországon a kezdetektől a 13. század közepéig. *Történelmi Szemle* 55. (2013), 175–199.
- BARABÁS 2015 BARABÁS Gábor: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét.* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5.) Pécs, 2015.
- BARABÁS 2017 BARABÁS Gábor: Kálmán szlavón herceg és IX. Gergely pápa. Magyar királyi herceg az Apostoli Szentszék szolgálatában? *Aetas* 32. (2017:3), 36–51.
- BARABÁS 2019 BARABÁS Gábor: A középkori pápai delegáltbírótság nemzetközi és magyar kutatástörténete. *Egyháztörténeti Szemle* 20. (2019:3), 3–21.
- BARABÁS 2020 BARABÁS Gábor: „nos tuis supplicationibus inclinati, auctoritate tibi presentium indulgemus” IV. Ince pápa és a szentszéki küldöttbírótság rendszerének magyarországi visszaszorulása a 13. század közepén. *Aetas* 35. (2020:2), 126–141.

- BARABÁS 2021 BARABÁS Gábor: A pápaság és a kánoni választások a 13. századi magyar egyházban. *Századok* 155. (2021), 517–546.
- BÁRÁNY 2020 BÁRÁNY Attila: Magyarország és Anglia az európai politikában az 1290-es években. In: *Kultúra, művelődés, agrárium. Emlékkönyv ifj. Barta János 80. születésnapjára*. Szerk. PAPP Klára – BÁRÁNY Attila – KERESZTKI Róbert – PALLAI László. (Speculum Historiae Debreceniense 29.) Debrecen, 2020. 45–74.
- BÓNIS 1963 BÓNIS György: Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 49. (1963), 174–235.
- CHOBOT 1915–1917 CHOBOT Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. Első rész: Az intézmények története. Második rész: A papság életadatai. Vác, 1915–1917.
- DAMIAN 2016 DAMIAN, Iulian Mihai: Eneco ferences szerzetes inquisíciója Pécs püspökével szemben (1267). *Egyháztörténeti Szemle* 17. (2016:2), 19–38
- DUGGAN 1998 DUGGAN, Charles: Papal Judges Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century. In: DUGGAN, Charles: *Decretals and the Creation of „New Law” in the Twelfth Century: Judges, Judgements, Equity, and Law*. Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney, 1998, 172–199.
- FALKENSTEIN 1986 FALKENSTEIN, Ludwig: Appellationen an den Papst und Delegationsgerichtsbarkeit am Beispiel Alexanders III. und Heinrichs von Frankreich. *Zeitschrift der Kirchengeschichte* 97. (1986), 36–65.
- FONT – BARABÁS 2017 FONT Márta – BARABÁS Gábor: *Kálmán (1208 – 1241), Halics királya – Szlavónia hercege*. Budapest – Pécs, 2017.
- FONT – BARABÁS 2019 FONT, Márta – BARABÁS, Gábor: *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–1241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*. Leeds, 2019.
- FONT 1991 FONT Márta: II. András orosz politikája és hadjáratai. *Századok* 125. (1991), 107–144.
- FONT 2005 FONT Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21.) Szeged, 2005.
- FONT 2016 FONT Márta: Rosztyiszlav herceg IV. Béla udvarában. In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Szerk. ZSOLDOS Attila. Székesfehérvár, 2016. 59–79.
- FONT 2018 FONT Márta: Kálmán és Salomea. A koronázás problémái. In: FONT Márta: *Dinasztikus érdekek nyomában. Árpádok, Piastok, Rurikok az európai politikában*. Pécs, 2018. 89–97.
- FONT 2020 FONT Márta: A Kárpátokon innen és túl. A Magyar királyság és a Halicsi fejedelemség határa a 11–13. században (avagy hol lépte át országa határát a magyar király útban Halics felé?). *Pontes* 3. (2020), 47–68.
- FONT 2021 FONT Márta: *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes – Cooperation and conflict in medieval Hungary and Kievan Rus’*. (Arpadiana VIII.) Budapest, 2021.
- GÁL 2019 GÁL Judit: A dalmáciai egyházak szerepe Imre és András trónharca idején (1197–1204). *Századok* 153. (2019), 165–178.

- HAGENEDER 1967 HAGENEDER, Othmar: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts.* Graz, 1967.
- HERDE 2002 HERDE, Peter: Zur päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 119. (2002), 20–43.
- HUNYADI 2010 HUNYADI Zsolt: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387.* (METEM Könyvek – METEM Books 70., CEU Mediaevalia 13.) Budapest, 2010.
- HUNYADI 2019 HUNYADI Zsolt: A johanniták Magyarországon a 12. század közepétől a konstanzi zsinatig. *Máltai tanulmányok* 1. (2019), 11–124.
- HUNYADI 2021 HUNYADI Sándor: Bicskei Gergely választott esztergomi érsek (1298–1303). *Egyháztörténeti Szemle* 22. (2021:2), 163–188.
- JOHRENDT – MÜLLER 2008 JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald: Zentrum und Peripherie. Prozesse des Austausches, der Durchdringung und der Zentralisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.) Berlin – New York, 2008. 1–16.
- KÁDÁR 2009 KÁDÁR Tamás: Egy rejtélyes politikai gyilkosság és háttere a XIII. század végi Magyarországon. Béla macsói és boszniai herceg pályája. *Turul* 16. (2009:4), 411–429.
- KARÁCSONYI 1910 KARÁCSONYI János: A mérges vipera és az antimonialis. Korkép Kun László király idejéből. *Századok* 44. (1910), 1–24.
- KISS 2015 KISS Gergely: *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája.* Pécs, 2015.
- KISS 2018 KISS Gergely: VIII. Bonifác és Magyarország (1290–1303). A pápai hatalmi legitimációs elképzelések és kormányzat összefüggései. *Századok* 152. (2018), 1353–1376.
- KOSZTA 2007 KOSZTA László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). In: KOSZTA László: *Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből.* (Capitulum III.) Szeged, 2007. 23–44.
- KOVÁCS 2018 KOVÁCS István: Az aradi káptalan előjárói: a prépostok (1135–1526). In: *Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről.* Szerk. CZEFERNER Dóra – BÖHM Gábor – FEDELES Tamás. Pécs, 2018. 147–164.
- KÖRMENDI 2012 KÖRMENDI Tamás: A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzés Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára.* Szerk. MIKÓ Gábor – PÉTERFI Bence – VADAS András. Budapest, 2012. 503–513.

- KÖRMENDI 2019 KÖRMENDI Tamás: *Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája*. Budapest, 2019.
- KÖRMENDI 2020 KÖRMENDI, Tamás: The Struggle between King Emmeric of Hungary and Duke Andrew in Dalmatia (1197–1203). In: *Stefan the First-Crowned and his Time*. Ed. KOMATINA, Ivana. (Institute of History Collection of Works vol. 42.) Belgrade, 2020. 195–211.
- LENKEY – ZSOLDOS 2003 LENKEY Zoltán – ZSOLDOS Attila: *Szent István és III. András*. Budapest, 2003.
- MÜLLER 2008 MÜLLER, Harald: Entscheidung auf Nachfrage. Die delegierten Richter als Verbindungsglieder zwischen Kurie und Region sowie als Gradmesser päpstlicher Autorität. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. v. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.) Berlin – New York, 2008. 108–131.
- SENGA 1987 SENGA, Toru: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár-levele”. *Századok* 121. (1987), 584–612.
- SKORKA 2019 SKORKA Renáta: Előjáték egy házasságkötéshez. A Habsburgok útja az első magyar házassághoz. In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Szerk. SZOVÁK Kornél – ZSOLDOS Attila. Székesfehérvár, 2019. 59–77.
- SWEENEY 1989 SWEENEY, James Ross: Innocent III., Canon Law and Papal Judges Delegate in Hungary. In: *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages*. Ed. SWEENEY, James Ross – CHODOROW, Stanley. Ithaca – New York, 1989. 26–51.
- SWEENEY 1999 SWEENEY, James Ross: „Summa Potestas Post Deum” – Papal „Dilectio” and Hungarian „Devotio” in the reign of Innocent III Sweeney. In: *„The Man of many devices who wandered full many ways”*. *Festschrift in honor of János M. Bak*. Ed. NAGY, Balázs – SEBŐK, Marcell. Budapest, 1999. 492–498.
- SZABADOS 1999 SZABADOS György: Imre és András. *Századok* 133. (1999), 85–111.
- SZABADOS 2000 SZABADOS György: Egy elmaradt keresztes hadjáratról. Magyar-szentzéki kapcsolatok 1198–1204 között. In: *„Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. PITI Ferenc – SZABADOS György. Szeged, 2000. 473–492.
- SZŐCS 2010 SZŐCS Tibor: Egy második ‘tatárjárás’? A tatár-magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. *Belvedere Meridionale* 23. (2010:3–4), 16–49.
- SZŰCS 1978 SZŰCS Jenő: A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla és az egyház. *Történelmi Szemle* 21. (1978), 158–181.
- SZŰCS 1993 SZŰCS Jenő: *Az utolsó Árpádok*. (História Könyvtár, Monográfiák) Budapest, 1993.
- THOROCZKAY 2016 THOROCZKAY Gábor: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: THOROCZKAY Gábor: *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák*. Budapest, 2016. 141–183.

- THOROCZKAY 2019 THOROCZKAY Gábor: A magyar Aachen első évszázada: a székesfehérvári prépostság története az Árpád-korban. In: *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. FEDELES Tamás – HUNYADI Zsolt. (Fontes et Libri 4.) Szeged – Debrecen, 2019. 522–539.
- ZIMMERMANN 2011 ZIMMERMANN, Harald: *Der Deutsche Orden in Siebenbürgen. Eine diplomatische Untersuchung*. (Studia Transylvanica 26.) Köln – Weimar – Wien, 2011.
- ZSOLDOS 2007 ZSOLDOS Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. (História Könyvtár. Monográfiák) Budapest, 2007.
- ZSOLDOS 2011 ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. (Kronológiák, Adattárak) Budapest, 2011.
- ZSOLDOS 2016 ZSOLDOS Attila: A Henrik-fiak. A Héder nembeli Kőszegiek „családi története”. In: ZSOLDOS Attila: *Vitézek, ispánok, oligarchák. Tanulmányok a társadalom- és a hadtörténetírás határvidékéről*. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára) Budapest, 2016. 215–225.
- ZSOLDOS 2018 ZSOLDOS Attila: A felforgató király esete a hagyománytisztelő herceggel. *Korunk* 29. (2018:2.), 11–17.
- ZSOLDOS 2020 ZSOLDOS Attila: Néhány kritikai megjegyzés az 1264–1265. évi beháború újrakeltezésének kísérletéhez. *Századok* 154. (2020), 1331–1344.